

ნარგიზ ახვლედიანი

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი

nargiz.akhvlediani@bsu.edu.ge

საკვანძო სიტყვები: ეთნოგრაფიული მასალა, დიალექტური ლექსიკა, აჭარული კილო.

ეთნოგრაფიული მასალა – დიალექტური ლექსიკონის წყარო
(აჭარული კილოს მიხედვით)

ენა დროსა და სივრცეში განფენილობის (გავრცელების) მიხედვით იცვლება. სინქრონულ და დიაქრონულ ჭრილში ენის ცვალებადობა კი იმდენად საინტერესო ლინგვისტიკურ სურათს ქმნის, რომ განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე მასში თავს იყრის ადრე უცნობი ლექსიკური ერთეულები, რომლებსაც ყოველდღიურ მეტყველებაში არ ვიყენებთ, არადა, ამ თვალსაზრისით ქართული ენა ნამდვილად უნიკალური, გამძლე და მტკიცეა. თემის კვლევა-ძიებისას მნიშვნელოვანია ის, რომ არაერთი დამპყრობლური ასიმილაციის მიუხედავად, შესაძლებელია ენაში არსებული ე.წ. „მიძინებული“ ლექსიკური ერთეულების გამოცოცხლება. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ჩვენს ისტორიაში არ მოიძებნება გულდამშვიდებისა და უმოქმედობის შუალედები, მშვიდობიანი ცხოვრების გრძელი ეპიზოდები. ევროპისა და აზიის გზაჯვარედინზე დასახლებული ქართველი ერის ისტორია საუკუნეთა მანძილზე სისხლითა და ოფლით იწერებოდა. საკვლევაძიებო მასალაში ვხვდებით საცხოვრებელ და სამეურნეო შენობა-ნაგებობასთან, ადგილის გეოგრაფიულ სახელწოდებებთან, მესაქონლეობასთან, ნიადაგის ვარგისიანობასთან და სხვა დარგებთან დაკავშირებულ ტერმინებს. საილუსტრაციოდ რად ღირს სალიტერატურო ქართულში ოდენ *საშუქის* დამკვიდრება *ფანჯრის* მნიშვნელობით. ასე მაგალითად, ერთმანეთის გვერდით ვპოულობთ *ცეცხლაპირსა* თუ *კერას*, *ჭერსა* თუ *თავანს*, *ფინს*, *დომამასა* და *პოლს*. რა კარგია იმის გაგება, რომ *სამშაბათი ცქიტი დღეა*, ან კიდევ, სოფელ ღურტაში ვაშლის ჯიშად დაფიქსირებული *ყარაფილა* საინტერესო საკვლევი გორის მუნიციპალიტეტში დადასტურებული ამავე სახელწოდების ტოპონიმის სახელდების მოტივაციის დასადგენად. საინტერესოა ნიადაგთან დაკავშირებული სიტყვები: *ჭლე* და *ბრაგა*, ან როგორ ჩაენაც-

ვლა შენობა-ნაგებობების ამსახველ ლექსიკაში *ქორსა* და *ჩარხილს* საბძელი და ბეღელი (ნალია), ან კიდევ, როგორი სამიებელია: *მეხონი*, *დოლაბი*, *ზღვე*, *წურუჭი* და სხვა რამდენიმე ათეული ლექსიკური ერთეული.

ამჯერად, საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ რამდენიმე მათგანს:

საშუქი – „სახლი ნათდება პატარა სარკმელ-საშუქი ფანჯრით, რომელიც უამინდობის დროს იხურება ხის ბოლკოთი (ბსკიეფ 1958: 51).

ცეცხლაპირი – ადგილი, სადაც ცეცხლია დანთებული.

კერა – იგივე ცეცხლაპირია.

საცეცხლური – ბუხრის წინა ნაწილს წარმოადგენს, სადაც მიწაყრილია. ბუხარში გადებულია დაკბილული საჯაჭვე.

საჯაჭური – ჰქვია ხეს, რომელზეც ჩამოებმის ჯაჭვი.

ბუხრის თავს – *კამარა* ჰქვია. ბუხრის კამარას ზემოდან შემოდებული აქვს დიდი ზომის თლილი ქვა, რომელსაც *დოლაბი* ეწოდება (ბსკიეფ 1958: 5). *დოლაბი* სხვაგან განმარტებულია, როგორც ქათმის კვერცხის დასადებად განკუთვნილი ადგილი [საბუჯრე] (ბსკიეფ 1958: 39). *დოლაბი* ქვეშაგების (ლოგინის) შესანახი, დასაწყობი ადგილიცაა (ბსკიეფ 1958: 51).

საცხოვრებელ ნაგებობათაგან აღსანიშნავია *სახლი* – ოთხკუთხედის ფორმისა, *ოდა* – სახლის პირველი გვერდითი ოთახია. *საუფროსო ოდა* – ადგილი, სადაც ცხოვრობს სახლის უფროსი ძმა თავისი ოჯახით. *ოდას* გვერდით აქვს შედარებით პატარა აივნისმაგვარი უჭერო ოთახი, მას *ქოშქი* ეწოდება. იგი ზაფხულში ღიაა, ზამთარში დახურული. მას ოთხკუთხი ფორმა აქვს, აღნიშნულ ოთახს საკეტი კარი არ აქვს, შესავალი ყველასთვის თავისუფალია (ბსკიეფ 1958: 14). სასტუმრო ოდას ცალკე დამოუკიდებელი შესასვლელი აქვს საფასადო მხრიდან. ეს ოდა სასტუმრო ოთახს წარმოადგენს და ჩვეულებრივად მოწყობილი. თითქმის ყველა ოთახის ჭერი მოფიცრულია, იატაკს *ფირი* ეწოდება (ბსკიეფ 1958: 47). *თავანი* ასრულებს ნალიის (სასიმიდის) მოვალეობას. სახლის გარედან მოდგმული კიბით ადიან *სხვერზე* ანუ ოთახების *თავანზე*, სადაც ინახვენ ვაშლს, მსხალს, ხაპს და ზოგიერთ მცირე ზომის მსუბუქ სასოფლო-სამეურნეო ინვენტარს: ცულს, ნიჩაბს, ორთითს, ფიწალს და ა.შ. (ბსკიეფ 1958: 13-14). *ჭადო* – ბონდრულზე (ნალიაზე ნ.ა.) გვერდით გადებული ხეებია, ხოლო ნალიაში ძირს დაგებულ ხეებს *ჭერი* ეწოდება. *ჭერი* სოფელია ხინოში, ქობულეთის მუნიციპალიტეტში (ბსკიეფ 1958: 85). რელიეფის გამო

მიწაში ჩაფლულ დამხმარე სამეურნეო ხასიათის სათავეს, რომელსაც ერთი კედელი ქვის ჰქონდა, *მეხონი* ერქვა, ხოლო *ზღვე* – ძელები-საგან გაკეთებული იატაკი იყო, ცალ მხარეზე დაქანებით (ბსკიეფ 1958: 47). *ყარაფილა* ვაშლის ჯიშია (ბსკიეფ 1959: 25); *კეკობა* – წიწვოვანი მცენარის გადაბერებული კევი (ბსკიეფ 1977: 10). *მესტი* წულასავით ფეხზე ჩასაცმელია; *მეში* ხარის ტყავისაგან დამზადებული თას-მაა (ბსკიეფ 1972: 20). *პაიჭი* უტერფო, შავი მატყლისგან მოქსოვილი წინდაა ქალბატონებისათვის; *ბანდულები* – ქალამნები (ბსკიეფ 1972: 18). *ფისკო* კაბის ზემოდან ჩასაცმელია ქალბატონებისთვის; *ფარაგა* ძველად ქალის კაბას ერქვა, ხოლო *ძიგვა* – მამაკაცის სამოსი იყო. *ჩაბრასტი* რკინისაგან დამზადებული სამკაულია თავისი შესაკრავით: „ჩაბრასტი რანწკი, რანწკი, გოგუებო დამწვი, დამწვი...“ (ბსკიეფ 1959: 9).

„კარაქის მორეკვის შემდეგ ნარჩენ სითხეს *წურუქი* ჰქვია“ . აჭარულში *იალი* კარაქს ნიშნავს. შდრ.: თუშურში *იალი* – სიწმინდე (მჭედლიშვილი 2019: 69).

უვარგისს მიწას *ჭლეს* ეტყვიან, ხოლო სავსებით უვარგისს კი – *ბრეგას* (ბსკიეფ 1958: 18).

ძველად გავრცელებული იყო აგრეთვე სახლი *ჩარხილი*. ეს იყო ხის ნაგებობა, მომთავრებული ოთხფერდა სახურავით. ძველად *ჩარხილის* (სახლის ნ.ა.) მაგივრად უშენებიათ ერთსართულიანი, მიწურიატაკიანი და სამაგნყოფილებიანი მთლიანი შენობები, რომელთაც, მთხრობელთა გადმოცემით, *ქორი* ერქვა. *ქორი* იყო მიწურიატაკიანი სახლი, ხოლო სახლი, მრგვალი, მსხვილი მორებისგან აშენებული – *ჯარგვალია* (ბსკიეფ 1958: 38-39). *ქორი* ორფერდა შენობაა, რომელიც ზემოდან გადახურულია წიფლის, ნაძვის ან სოჭის ყავრით. იგი მოგვიანებით ჩაანაცვლა ჩარხილმა. „...ჩვენთან იყო *ქორი* და *ჩარხილი* – ახლა გვაქვს *საბძელი* და *ბედელი* (ნალია) (ბსკიეფ 1958: 12).

ამრიგად, დიალექტოლოგიური კვლევისას, განსაკუთრებით კი დიალექტური ლექსიკის შესწავლისას, საგანგებო ყურადღება ენიჭება დიალექტოლოგიის ერთ-ერთი მომიჯნავე დარგის – ეთნოგრაფიის მონაცემებს. იმ ცნობებში, რომლებიც ასახავს ხალხის სამეურნეო ყოფასა და ნივთიერი კუთხურის ისტორიას და რომელსაც საგანგებოდ სწავლობს ეთნოგრაფი, ვლინდება ძვირფასი დიალექტური მასალაც (ნიკოლაიშვილი 2002: 89). ამჯერად აქ შევჩერდებით და პერიოდულად გავაგრძელებთ ბსკიეფ-ის მასალების წარმოჩენას მკვლევართა ფართო წრისათვის.

ლიტერატურა

ბსკიეფ 1958 – ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ეთნოგრაფიული ფონდები.

ბსკიეფ 1959 – ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ეთნოგრაფიული ფონდები.

ბსკიეფ 1972 – ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ეთნოგრაფიული ფონდები.

ბსკიეფ 1977 – ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ეთნოგრაფიული ფონდები.

მჭედლიშვილი 2019 – ელენე მჭედლიშვილი, ზამთარი დიკლოზი (1931-1932 წლებში თუშეთის სოფელ დიკლოში ჩაწერილი ეთნოგრაფიული და ფოლკლორული მასალა), თბილისი.

ნიკოლაიშვილი 2002 – ელენე ნიკოლაიშვილი, ეთნოგრაფიული მასალა - დიალექტოლოგიური ლექსიკონის წყარო (გურული ლექსიკონის მიხედვით), ბსუ – მემედ აბაშიძის სახ. სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის კრებული, II, ბათუმი.

Nargiz Akhvlediani

Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia

nargiz.akhvlediani@bsu.edu.ge

Keywords: Ethnographic Materials, Dialectological Dictionary, Adjara Dialect.

Ethnographic Material as a Source for a Dialectological Dictionary

(Based on the Adjara Dialect of the Georgian Language)

Summary

Languages change in the time and space span. The process of language changing in synchronic and diachronic viewpoints shows such interesting linguistic picture that on the different levels of development, the lexical units which were unknown earlier and were not used in the

everyday speech, gather and accumulate in the language. From this point, the Georgian language is truly unique, steadfast and enduring. It is also very important that despite multiple aggressive attempts of assimilation, Georgian language still preserves “sleeping” lexical units which can be found and reanimated. The best illustration for this is introducing the word *sashuqi* in the meaning of *window* in the literary language. The represented article discusses the Georgian terms associated with such branches of life as constructing buildings, cattle breeding, workability of soil and others. For example, we can find several terms of the different origin, denoting “floor” (*fini*, *doshama* and *poli*). Also, it is interesting to investigate the term and its motivation, namely: *Karapila* (Yrafila) acknowledged as the name of the variety of apple, found in the village Ghurta (in Adjara) and the same word denoting a place-name (toponym) in Gori region; or also, how it happened that the lexical material denoting building processes and buildings, such as *qori*, *charkhili* (replaced later with the terms denoting some agricultural buildings: *sabzeli*, *Begheli* (or *nalía*); also, *zghve*, *tavani*, *kevkokha*, *tsuruqi*, *tcheri*, *tsetsxlapiri*, *tsuruqi*, *tchado*, *tcheri*, *tscuchnua* and many others. It is very interesting and remarkable to come to the conclusion, through our terms investigation, how much important can ethnographic data be for the branch of dialectology.